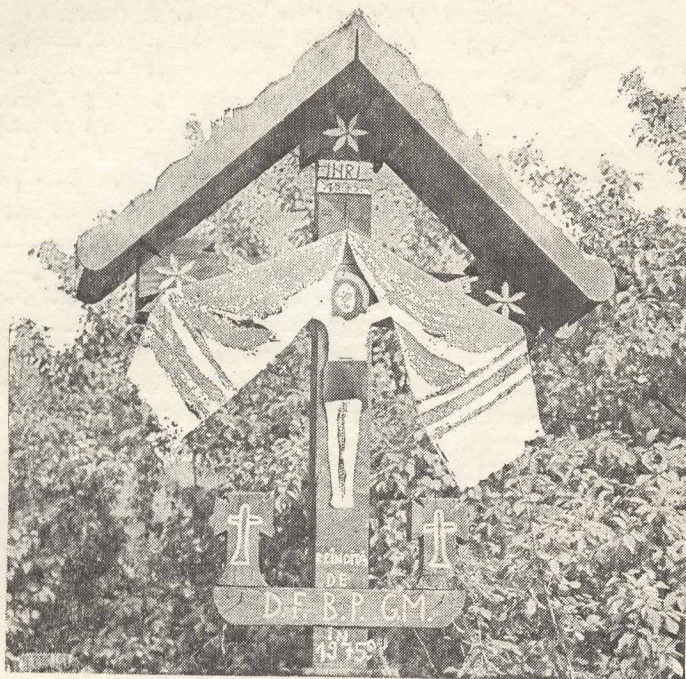

VIGILIA

46. évf. 4. szám

1981. április hó

Olasz Ferenc felvétele

A PASSIÓ ÉS A ZSOLTÁROK

Vasadi Péter, Jelenits István, Szedő László, Belon Gellért, Sulyok Elemér,

Rózsa Huba, Madas Edit és Knapp Éva írásai

Pierre Emmanuel, Báthori Csaba és Galambosi László versei

Deák Károly novellája

Távolsági beszélgetés Rezek Románnal — Rezek Román:

Teilhard—Caudel—Mauriac — László Gyula: Medgyessy stációi

Révész György—Hegyi Béla: A párdac és a gödölye (filmforgatókönyv)

Précis: français, deutsch, English

MŰMELLÉKLET

REZEK ROMÁN	Teilhard—Claudel—Mauriac — — — — — — — —	217
HEGYI BÉLA	<i>Távolsági beszélgetések: Rezek Román OSB (Sao Paulo)</i>	223
VASADI PÉTER	A zsoltárok ajánlása — — — — — — — —	231
JELENITS ISTVÁN	A zsoltárok: imádságaink — — — — — — — —	236
R. J.	Az Ecclesia Kiadó könyvei — — — — — — — —	239
PIERRE EMMANUEL	Péter a tengeren, A vakonszületett, A világ világossága, A húsvéti éjszaka (versek <i>Németh István</i> és <i>Reisinger János</i> fordításában) — — — — — — — —	240
SZEDŐ LÁSZLÓ	Ember vagy Messiás? — — — — — — — —	241
SULYOK ELEMÉR	A 22. zsoltár helye Márk szenvedéstörténetében — —	243
BÁTHORI CSABA	Emlékharang (vers) — — — — — — — —	250
RÓZSA HUBA	Jézus halála Máté evangéliumában — — — — — — — —	251
GALAMBOSI LÁSZLÓ	Fejek fölé tartotta a Holdat, Mária, Vőfélydal (versek)	255
LÁSZLÓ GYULA	Medgyessy stációi — — — — — — — —	256
BELON GELLÉRT	Istenünk mosolya — — — — — — — —	258
KNAPP ÉVA	A Czech-kódex zsoltárfordításai — — — — — — — —	262
MADAS EDIT	A középkor zsoltára — — — — — — — —	265
DEÁK KÁROLY	Jóel halála (ballada) — — — — — — — —	267
KÉPEK	A 223. oldalon Rezek Román arcképe, a 230. oldalon Borsos Miklós grafikája, a műmellékleten Medgyessy Ferenc domborművei (Móser Zoltán felvételei)	

NAPLÓ

- L. L.: 1981 — a rokkantak éve — 275; **KÉPZŐMŰVÉSZET** *Vasadi Péter*: Egy tűz-
zománckép alá — 281; *Andrási Gábor*:
IRODALOM *Rónay László*: Verseskönyv-
vek — 277; *Marc Chagall és Ámos Imre* — 282;
ZENE R. L.: Hanglemezek — 297; R. L.: **FILM** *Karcsai Kulcsár István*: Sorsok,
emberek, kapcsolatok — 285;
Mozart Varázsfuvolájának felújítása — *Idegen nyelvű tartalomjegyzék* — 287;
280; *Tájékozódás* lapunk hátsó belső borítóján.

Főszerkesztő: HEGYI BÉLA

Felelés kiadó: VÁRKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-933, 177-246. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekszámla száma: OTP 37.343—VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 16,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekszámlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 20,— Ft. Előfizetés: negyedévre: 60,— Ft, félévre: 120,— Ft, egy évre: 240,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042—6024.

Hogy ezt össze lehet egyeztetni az isteni fölség komolyságával, arra maga a kinyilatkoztató Isten adott példát. Mikor a szenvedésben történt megváltást leírja, Szent Pál ezt a kifejezést használja: „*úgy tetszett Istennek, hogy balgaságnak látszó ígéhirdetéssel üdvöztse a hívőket*” (1Kor 1,21). Ezt az „*úgy tetszett*”-et kell fölfedezni és kiásni a nagy szavak közül. A tetszés mindig valami túlszorduló kedvet és valamilyen játékos elemet tartalmaz, mint amikor valaki humorral fog neki valamihez. És Isten ezzel a lelkülettel fogott a megváltáshoz és üdvöztetéshez.

Maga az Úr Jézus is, aki el-elborult, amikor a szenvedés gondolata lelke peremén felsötétlett, túl tudta tenni magát a levertségen, sőt drámai komolyságon is fölülemelkedve, úgy tudott örülni a megváltás gondolatának, hogy az az evangélistának is föltűnik, és szóvá is teszi. Szent Lukács így ír: „*Abban az órában Jézus kitörő örömmel dicsőítette Istent a Szentlélekben, ezekkel a szavakkal: »Dicsőítelek, Atyám, ég és föld Ura, hogy elrejtetted ezeket a bölcsék és okosak elől, és nyilvánítottad a kicsinyeknek. Igen, Atyám, így tetszett neked«*” (Lk 10,21).

KNAPP ÉVA

A CZECH-KÓDEX ZSOLTÁRFORDÍTÁSAI

Árpádházi Szent Margit legendájában és a szentté avatása ügyében 1276-ban lefolytatott vizsgálat jegyzőkönyvében több helyen találunk utalást arra, hogy a szent életű királylány a rendes zsolozsmán kívül is gyakran olvasott zsoltárokat. Margit életének kutatói közül többen ennek alapján feltételezték — tudva, hogy Margit penitenciának tartotta a latin nyelvű imádságot —, hogy már a XIII. század második felében létezett egy töredékes vagy teljes magyar nyelvű zsoltárfordítás. Ezt az állítást azonban nem lehet tényekkel alátámasztani. Az viszont biztos, hogy az első ismert lengyel nyelvű zsoltárfordítás Szent Margit testvérének, Kingának készült Lengyelországban, amikor Kinga férje halála után (1279) a szandeci kolostorban tartózkodott. A lengyel példa arra utal, hogy Közép-Európában a XIII—XIV. század fordulójától igény volt nemzeti nyelvű zsoltárfordításra. A legkorábbi magyar nyelvű zsoltárfordítás keletkezési idejét *Jászay Pál*, a Münchener-kódex első, XIX. századi átmásolója a XV. század első harmadára tette. A kódexben a négy evangélium között több magyar nyelvű zsoltárvers-töredék maradt fenn.

A magyar nyelvű kódexek zsoltárai a szövegek származási helyét alapul véve két csoportba oszthatók. Az egyik csoportba tartoznak azok a zsoltárok, melyek szövegét közvetlenül a latin eredetiből fordították. Legtöbbször azonban a már meglévő fordításokat vették alapul, s ezeket másolták át több-kevesebb változtatással az újabb kódexekbe. A fordítók személyét csak kevés esetben ismerjük. Tudjuk például, hogy a Döbrentei-kódex zsoltárait *Halábori Dobos Bertalan* egri egyházmegyei pap fordította 1508-ban. Halábori fordítását vette alapul *Velikei Gergely*, aki 1522-ben a ferences begináknak másolt át zsoltárokat és himnuszokat. 1539-ben *Pápai Pál* ferences szerzetes az ozorai ferences begináknak készített zsoltármásolatokat (Kulcsár-kódex). Pápai föltehetően Velikei Gergely kéziratából dolgozott, mert a kódex Velikei másolási hibáit és Halábori fordítási sajátosságait örzi.

Keves kódexíró rendelkezhetett olyan bibliai, teológiai, nyelvi és ritmikai ismeretekkel, hogy közvetlenül a latin szövegből tudott volna fordítani. A fordítás összetett követelményeinek egyéni módon felelt meg a Czech-kódex ismeretlen zsoltárfordító szerzetese. A kódex 1513-ban, a nagyvásonyi pálos kolostorban keletkezett. Összeállítója és fordítója ajándékba készítette *Magyar Benignának*. Kinizsi Pál özvegye 1511-ben tartotta esküvőjét Kereky Gergellyel. A középkori szokásnak megfelelően ebből az alkalomból gazdag adományban részesítette a kolostort. Így többek között nekik adta a Veszprém megyei Lichenth és Agyaglik nevű

helyeket. Föltehetően ezeket az adományokat köszönték meg a szerzetesek a ma Czech-kódex néven ismert szép kiállítású imádságoskönyvvel. A kézirat többek között öt zsolttár teljes magyar nyelvű fordítását tartalmazza. Ezzel az ajándékozó az 1493 körül ugyancsak a vázsonyi pálosok által Magyar Benignának készített imádságoskönyv (Festetich-kódex) *Officium Marianum*-ának hiányzó részét, a Szűz Mária vecsernyéjéhez tartozó teljes nyári zsolozsmát pótolta. A kiegészítésre föltehetően azért volt szükség, mert a világiak életformájuknak megfelelően éppen ezen az imádságon tudtak részt venni a legkönnyebben.

A kódexet 1890-ben — Döbrentei 1840-es kiadása után — újra kinyomtató Volf György nyomán a szakirodalom sokáig az egész kéziratot másolatnak tartotta, mivel egyes imádságait a Festetich-, a Peer- és a Winkler-kódex is tartalmazza. A kisebb eltéréseket másolás közben ejtett hibákkal és nem a fordításból adódó különbségekkel magyarázták. A kódex másolatjellegét cáfolni látszik az a körülmény, hogy a benne szereplő öt zsolttár magyar fordítása nem vezethető le egyszerűen más kódexek fordításaiból. Szintúgy a latinból való közvetlen fordításra utal, hogy a zsolttárversek közé beiktatták a latin versekzeteket is. A kódex többi imádságát sem lehet egyszerű másolatnak tekinteni, mert a középkor két, Európa-szerte ismert imádságoskönyvét — a *Hortulus animae* és az *Antidotarius animae* címűt — Magyarországon is széles körben használták, s a kódexet összeállító szerzetes ezekből is fordíthatta az imádságokat. Emellett természetesen lehetséges, hogy a munkához a már korábban átültetett imádságsszövegeket is felhasználták.

A Czech-kódexbeli zsolttárfordítás egyéni értékeinek megvilágításához a szöveget egyrészt a föltételezett latin eredetivel, másrészt más magyar nyelvű fordításokkal vetettük össze. Mivel az 1513 körüli időből nem ismerünk pálos breviáriumot, az összevetésben egy 1515-ben nyomtatott Vulgatát hívtunk segítségül. A zsolttárokat egy valamivel későbbi pálos breviáriummal, a Tatai Antal által összeállított, s Vencelében 1536—40 körül nyomtatott *Breviarium Ordinis Fratrum Eremitarum S. Pauli* című kiadással is összehasonlítottuk. A breviárium rubricalis beosztása hasonló a Czech-kódex zsolozsmájának a tagolásához, így ebből könnyen össze lehetett állítani a kódex breviáriumi részét. Ezért nagy a valószínűsége annak, hogy a zsolttárokat egy ma már ismeretlen kéziratoss pálos breviárium alapján fordították.

A vecsernye hangulatához jól illeszkedő öt zsolttár közül hármat eredetileg zarándoklatok alkalmával (112., 121., 126.), kettőt pedig nagy ünnepeken (109., 147.) énekeltek. Az összehasonlítás során olyan tartalmi és formai vonásokat figyelhetünk meg, melyek mind az eredeti latin szövegtől, mind pedig más korabeli magyar fordításoktól jelentős mértékben eltérnek. A szöveg pontosabb megértése érdekében a fordító több esetben értelmező kiegészítéseket fűz az eredeti szöveghez. Így például újszövetségi értelemmel bővül a 109. zsolttár, amikor az 1., 5. és 7. zsolttárversben Jézus nevével találkozunk: „Monda Atyaisten én Urannak Jézusnak, ülj az én jobbomról” (109,1). Ezzel olyan bensőséges Atya—Fiú kapcsolat bontakozik ki előttünk, ami egységes ívet ad az egész zsolttárnak. A 121. zsolttár 1. versében olvassuk: „Örvendőzők azokban kik énnékem Szentlélektől mondatának, Úrnak házába mégyönk”. A Szentlélek említése itt annak megértésében segítette az egykori imádkozót, hogy mit jelent a zarándok megérkezése Istenhez. Krisztus eljövételének képét teszi érzékletesebbé Szűz Máriának a vecsernyében aktuális említése: „Kiknek érdömök Szűz Mária méhének gyümölcse” (126,3). Más fordításokban (Festetich-, Döbrentei-kódex) ezen a helyen a kissé nyers „hasnak gyümölcse” kifejezés szerepel. Az újszövetségi tanítás lényegét egyetlen mondatban foglalja össze a következő idézet: „Atyaisten bocsátja mennyből fiát és meglágyetja bínben keményült szíveket” (147,18). Egy helyütt a fordító teljesen elhagyta az ószövetségi értelmet és helyette újszövetségi kifejezést használt: „Lauda Deum tuum Sion” — olvassuk a breviáriumban, a kódex fordítása azonban így hangzik: „hív lélok dicsérjed te Istenödet” (147,12). Világosan látja a fordító a latin szöveg átvitt értelmét a 126. zsolttár 2. versében, amikor az eredeti szöveget — *Vanum est vobis ante lucem surgere, surgite sederitis qui manducatis panem doloris* — annak mélyebb jelentését megőrizve, nyomatékosító formában így adja vissza: „Azért ti Istennek szolgálai, hiúságos tinekők Isteni világosságnak előtte felkelnetek. Keljete fel, miután megaláztatatok kik eszítők fájdalomnak kenyerét.” A 109. zsolttár utolsó sorát — *De torrente in via bibet* — jelentősen módosított, konkrétan részletezett formában olvashatjuk: „Úr Krisztus ez világi zavaros vízből ivék”. *Stantes erant pedes nostri in atriis tuis Ierusalem* — mondja a 121. zsolttár 2. verse, amit a fordító így ad vissza: „Jeruzsálem mi lábaink álhatatosak lónek te aj-

tođnak gáđoriban". Itt a szép népi kifejezés mellett figyelmet érdemel az „álhatatos” kifejezés találo betođdása. Magyarázó értelemmel bővült a 109. zsolttár 3. verse: „Te veled egyben való kezdett vagyok te hatalmadnak napján”. A kisebb fordítási eltérések közül itt csak egyet idézünk: a *consistendum* (hálát adni) *nomini Domini* kifejezést a kódex határozott fordulattal így adja vissza: „Űrnak neve vallására” (121,4).

A más korabeli fordításokkal való összevetés még több lehetőséget ad arra, hogy felmérjük a Czech-kódex zsolttárait fordító szerzetes tehetőségét. Általában sokkal több képszerű kifejezést használ, s így jobban megragadja a képzeletet, mint a többi kódex. A 109. zsolttárban a már amúgy is elég szemléletes kifejezést — „te ellenségeidet vessem a te lábaidnak sámolya alá” (Winkler-kódex) — megtođlja azzal, hogy a legyőzött ellenséget az Űrnak szolgáló tárggyá alakítja: „vetem te ellenségedet lábaid alatt való székké”. A „Lucifer” kifejezés a kódexekben és Káldi fordításában is általában szó szerint lefordítva, „hajnalcsillag”-ként szerepel. A Czech-kódexben megmarad a „Lucifer”, mintha arról lenne szó, hogy Krisztus Lucifer előtt, a jó a gonosz, a fény a sötétség előtt született: „Lucifernek elötte születek tégedet” (109,3). „Dicsérsjétek gyermekek az Urat, dicsérsjétek Űrnak nevét” — hangzik a felszólítás a Festetich-kódexben. Itt azonban ezt olvassuk: „Istennek aláztos szolgálai dicsérsjétek Urat” (112,1). A *puer* kifejezésnek egyszerűen „gyermek”-kel történő visszaadása helyett a pálos imádságoskönyvben az „alázatos szolgálk” említése a zsolttár eredeti értelméhez vezet el. Nem szab határt a képzeletnek a fordító, amikor a Döbrentei-kódex érzékekkel jól körülhatárolható „torony” kifejezése helyett — „Te erőddel legyen béke és bőség te toronidba” — így ír: „Uram Isten légyon békősség te erődben és bőség te magasságidban” (121,7). A fordítás nem egy esetben a csaknem száz évvel későbbi Káldi-féle fordításnál is leleményesebbnek mutatkozik. Káldi szerint a 121. zsolttár 3. verse így hangzik: „Jerusalem úgy építettett mint egy város melinek giülekezete mind együtt vagyon”. A Czech-kódex kissé körülményesebb, de a belső erőt és összhangot határozottabban kifejező fordításában pedig ezt olvassuk: „Jeruzsálem ki épejtetik mennyekbe miképpen város, kinek egysége önnönbennedön vagyon”. Nem egészen világos Káldinál a „gyorsaknak fiai” kifejezés, amit a Czech-kódex helyes értelmezéssel így ad vissza: „kiűztenek fiai” (126,4). A Festetich-kódex kissé nehézkes fordítása mellett — „Kiveté te végeidet békévé, és gabonának székével megeléjejt tégedet” — sokkal világosabban hat a Czech-kódexnek ez a változata: „Ki szőrzött te határidon békősségöt, és gabonának sírjával megeléjét tégöd” (147,14). Isten ígéjének terjedését más kódexek az egyszerű „folyik” ígéjvel jelölik, a Czech-kódexben ehelyett a „hamarságosan hírhőzik” mozgalmasabb, szépen alliteráló szókapcsolat olvasható. A már idézett „fájdalmak kenyere” helyett a Döbrentei-kódex a kevésbé világos „bánatnak kenyere”, a Keszthelyi-kódex pedig a „szerelemnek kenyere” kifejezést használja. A tartalmi erősítést szolgáló, alliterációval gazdagított fordítói telitalálat jön létre a „hamar” szó betođdásával a következő sorban: „miképpen hamar nyilak hatalmasnak kezében” (126,4). A 121. zsolttár 5. versében az azonos fogalmi jegyek variációja fokozást idéz elő: „Mert ott ütpejének ítélőszékben ítélvén Dávidnak családít”. Az állító és tagadó forma mesteri váltakozását az ismétlésen kívül a hangsúlyos ritmus is erősíti: „Ha Űristen nem epejtendi az házat, hát héjában munkállkodnak kik ötet epejtik” (126,1).

Nem egy kiemelkedő szépségű megoldást is találunk a fordításban. „Ki magasságokban lakozik és aláztosakat megteként mennyben és földön, felemelvén földtől az szegényt és az ganéjból feligazítván az nyomorultat, hogy helyeztesse ötet angyali fejedelmekkel” — olvassuk a 112. zsolttárban. Az ellentétek harmonikus egységbe rendeződnek a következő részletben: „Istennek ígéje szőri az bínest fejérré miként gyapjút, ködöt hint miképpen hamut”, majd így folytatja: „meglágyetja bínben keményült szíveket” (147,16—18). S végül még egy nagy érzelmi telítettségű kép, ami a térbeli tágasság érzékeltetése helyett az időbeli végtelenségre helyezi a hangsúlyt: „Nap támadatul fogva nap esteiglen, dicséretes Űrnak neve” (112,3).

Ennyiből is megállapítható, hogy a valamelyik ő-ző nyelvjárást beszélő fordító a ritmikai követelmények teljesítésén túl ügyelt a szövegek gondolati mélységének visszaadására is. Így magas szinten megfelelt annak a természetes igénynek, amely az imádságoskönyvet nemcsak közös éneklésre, hanem egyéni áhítat céljára, elmélkedésre is használni kívánta. Ma, amikor annyi küzdelem folyik egy minden igényt kielégítő szövegfordítás megszületéséért, fel kell figyelnünk arra, hogy ebben a munkában elmúlt korok fordítói törekvései is jeles példával szolgálhatnak.